

**ТӨСВИЙН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ, ХЯНАЛТЫН ЧИГ ҮҮРЭГ БҮХИЙ ПАРЛАМЕНТ
ДАХЬ БҮТЦИЙН НЭГЖҮҮД, ТЭДГЭЭРИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТАЛААРХИ
ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА**

*Ц. Норовдондог (Ph.D), Г. Билгээ, Г. Гэрэл, О. Нарантуяа,
Ч. Онончимэг, Ц. Элбэгзаяа*

Гарчиг

Судалгааны дүгнэлт

1. Төсвийн судалгааны алба (СВО)

1.1. АНУ-ын Конгресс

- Эрх зүйн орчин
- Конгрессийн төсвийн алба
- Конгрессийн төрийн хариуцлагын алба
- Конгрессийн судалгааны алба

1.2. БНСУ-ын Төсвийн алба

1.3. Канадын Парламентын төсвийн алба

1.4. Гүржийн Парламентын төсвийн байгууллагууд

- Парламентын төсвийн газар
- Төсөв Төлөвлөлтийн Газар
- Сенатын Төсөв Үнэлгээний Газар
- Сенатын Төсөвлөлтийн Хороо
- Нийтийн Танхимын Төсвийн Газар
- Төсвийн Хууль Тогтоох Газар

2. Төрийн хариуцлагын хороо (РАС)

- 2.1. Их Британи
- 2.2. Австрали
- 2.3. Шинэ Зеланд
- 2.4. Канад

3. Монгол Улсын нэгдсэн төсөв боловсруулах, батлах, хэрэгжүүлэх үе шатуудад оролцох төрийн байгууллагуудын чиг үүрэг

Ашигласан материал, эх сурвалж

Хавсралт 1.

- АНУ-ын Конгрессийн төсвийн албаны судалгаа шинжилгээ хийх цагийн хуваарь

Хавсралт 2.

- АНУ-ын Конгрессийн Судалгааны төвийн судалгааны салбар, дэд салбарууд

* * *

СУДАЛГААНЫ ДҮГНЭЛТ

Судалгаанаас үзэхэд, сүүлийн үед парламентын төсөв хэлэлцэх чадавхийг сайжруулахад бусад орнууд ихээхэн анхаарч байгаа нь харагдаж байна. Учир нь хууль тогтоох байгууллагын зүгээс шаардлагатай бол өргөн барьсан төсвийн төсөлд өөрчлөлт оруулах, эрх бүхий зарим байгууллагыг төсвийн хувьд Засгийн газраас хараат бус байлгах, улс орныхоо хөгжлийн бодлого, тэргүүлэх чиглэлд нийцүүлэх үүднээс төсвийн төсөлд дүн шинжилгээ хийх, төсвийн судалгаа шинжилгээ болон хэлэлцүүлэгт бэлтгэх үйл ажиллагаа, төсөв батлагдсаны дараахь хяналт шинжилгээ гэх зэрэг функциональ үйл ажиллагаануудыг тодорхой бүтцийн нэгжүүдээр дамжуулан хэрэгжүүлдэг байна.

Ялангуяа шинэ тутам байгуулагдсан парламентуудын хувьд энэхүү бүтэц, үйл ажиллагаа дутагдалтай байгаагаас сонгогчид парламентын гишүүдийн төсөв баталж байгаа арга хэлбэр, оролцоонд сэтгэл дундуур байх, шүүмжлэх өнгө аяс давамгайлж байна. Нөгөө талаас парламентад өөрт нь төсвийн хэлэлцүүлэг хийхэд техник зохион байгуулалт, мэргэжил, арга зүй, судалгаа шинжилгээний үйлчилгээ үзүүлдэг нэгж байхгүй, эсвэл чадавхи сул байгаагаас Засгийн газраас өргөн барьсан төсвийн төслийг тооцоо судалгаагүйгээр батлах, эсвэл үндэслэл тооцоогүйгээр өөрчлөлт оруулах, оруулсан өөрчлөлтийнхөө үндэслэл хангалтгүй байх, батлагдсан төсвийг хэрхэн зарцуулж байгаад парламентаас хяналт тавих боломж бүрдээгүй зэрэг сөрөг дүр зураг харагдаж байна.

Ялангуяа парламентын засаглалыг шинэ тутам төлөвшүүлж байгаа орнуудын хувьд энэ бол нийтлэг асуудал бөгөөд бусад орнууд нэгэнт бий болгосон бүтэц, дэлхий нийтийн жишгийг даган зохион байгуулалтын арга хэмжээ авч, чадавхижуулах талаар анхаарч байгаа юм байна.

Манай орны хувьд мөн ялгаагүй дээрхи асуудлууд тулгарч байгаа учраас ядаж одоо байгаа бүтэц дээрээ тулгуурлан бага зэргийн өөрчлөлт хийж, чадавхижуулах арга хэмжээ авбал зохимжтой болох үүднээс судалгааг гүйцэтгэлээ. Одоогоор УИХ-ын бүтцэд Төсвийн байнгын хороо, Төсвийн Зарлагын дэд хороо, УИХ-ын Тамгын газрын бүтцэд Судалгааны төв (Макро эдийн засаг, Төсвийн шинжилгээний сектор), мөн УИХ-ын харьяанд Үндэсний Аудитийн газар тус тус ажиллаж байна. Эрхэлж байгаа ажлын чиг үүргийн хүрээнд:

1. Тамгын газрын бүтцэд байдаг Төсвийн байнгын хороо нь 4 ажилтантай, Төсвийн Зарлагын дэд хороо нь УИХ-аар төсөв хэлэлцэх үед Байнгын хороо болон Чуулганаар хэлэлцэх бэлтгэл ажлыг зохион байгуулах, Байнгын хорооны санал болон тэмдэглэл хөтлөх хэмжээнд техник-зохион байгуулалт, протокол, тэмдэглэлийн ажлыг хариуцан хийж байна.
2. Тамгын газрын Судалгааны төвийн хувьд УИХ-ын төсөв хэлэлцэх ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор Макро эдийн засаг, төсвийн судалгааны сектор/ 3-5 хүнтэй/ -ыг дотоод бүтэцдээ ажиллуулж судалгаа, мэдээллийн үйлчилгээ үзүүлж байгаа боловч Засгийн газар, Сангийн яам, Үндэсний хөгжил шинэтгэлийн хороо зэрэг холбогдох байгууллагуудаас мэдээллийг шуурхай авах боломжгүй, өндөр түвшний математик анализ хийх, дүгнэлт гаргах чадавхи сул байна. Гэвч өнгөрсөн 2 жилийн төсвийн хэлэлцүүлгийн явцад Засгийн газраас өргөн барьсан төсвийн төслийг хялбаршуулан, ойлгомжтой байдлаар гарын авлага болгож гишүүдэд хүргүүлэх, бусад орнуудын туршлагыг судлах, өргөн барьсан болон батлагдсан төсөвт дүн шинжилгээ хийх, эдийн засагт үзүүлэх нөлөөллийг судлах зэргээр өөрсдийнхөө боломжоор ажиллаж байна.
3. Үндэсний Аудитийн газар нь УИХ-ын харьяанд төсвийн гүйцэтгэлд хяналт шалгалт хийх үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлж байна. Одоогоор ҮАГ нь зөвхөн төсөвт байгууллага, төрийн өмчит компаниудад санхүүгийн аудит хийх хэмжээнд хяналт шалгалтын байгууллага мэт ажиллаж байгаа нь хангалтгүй юм. Зүй нь энэ байгууллага төсвийн зарцуулалтанд хяналт тавихаас гадна төсвийн төлөвлөлт, төсвийн зарлагын бодлогын

талаар судалгаа, тооцоо хийж УИХ-ын мэдээлэл, судалгаагаар хангах ёстой боловч энэ чиглэлийн үүргээ орхигдуулж байна.

4. Бусад орнуудын туршлагаас үзэхэд, парламентыг төсвийн талаархи хараат бус мэдээлэл, шинжилгээгээр хангах бие даасан нэгж байгуулах энэ асуудлыг шийджээ. Тухайлбал, Бельги, Канад, Унгар, Солонгос, Нидерландад PBO / Parliamentary Budget office)-100 орчим хүнтэй, эсвэл Австри, Шведэд Fiscal Council, АНУ-д CBO (Congressional budget office)-235 хүнтэй гэх мэтээр нэрлэдэг, нэлээд томоохон бүтэцтэй нэгж бие даан ажилладаг байна. Энд макро эдийн засгийн шинжээч, татварын шинжээч, төсвийн шинжээч, Засгийн газар хариуцсан шинжээч, тойрог хариуцсан шинжээч, аналитик шинжээчид, программ хангамж, мэдээлэл технологи хариуцсан ажилтан гэх мэтийн томоохон бүтэцтэй. Иймд дараахь саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:
 - Одоо үйл ажиллагаа явуулж байгаа төсвийн хэлэлцүүлэгт мэргэжил, арга зүйн туслалцаа үзүүлэх үүрэг бүхий УИХ-ын Тамгын газрын Судалгаа шинжилгээний, Үндэсний аудитийн газрын болон УИХ-ын Төсвийн байнгын хорооны эрх, үүрэг, ажлын уялдаа холбоог сайжруулах, чадавхийг сайжруулах.
 - PBO (Parliamentary Budget office) гэдэг нь үндсэндээ парламентыг төсвийн хэлэлцүүлэгт бэлтгэх үүрэгтэй. Хамгийн гол үүрэг нь Төсвийн шинжилгээний болон зохион байгуулалтын үүрэг юм. Засгийн газрын төсөвт хяналт тавих, парламентыг үндэслэл тооцоо бүхий мэдээллээр хангахын тулд Засгийн газар (Сангийн Яам)-тай өрсөлдөхүйц хэмжээнд чадавхи сайтай, мэдээллийн сайн баазтай, намаас ангид, хараат бус байх ёстой гэсэн шаардлага тавьдаг. Бүтэц, харьяалалын хувьд парламентын Тамгын газрын бүтцэд, Судалгааны албаны бүтцэд, бие даасан хэд хэдэн хэлбэр байна. (PBO, CBO, Fiscal council)

Нэг. ТӨСВИЙН СУДАЛГААНЫ АЛБА (СВО)

1.1. АНУ-ын Конгресс

Эрх зүйн орчин

АНУ нь Холбооны Бүгд найрамдах, Үндсэн хуульт, Ерөнхийлөгчийн засаглалтай улс. Тус улсын Конгрессийн эрх үүргийг Үндсэн хуулиараа зохицуулсан бөгөөд Сенат болон Төлөөлөгчдийн танхим гэсэн хоёр танхимтай. Дээд танхим болох Сенат нь 100 гишүүнтэй. Доод танхим болох Төлөөлөгчдийн танхим 435 гишүүнтэй. Конгрессийн бүрэн эрх нь хууль батлах ба тодруулбал Төлөөлөгчдийн танхим улсын төсөв болон татварын хуулийн төслийг, Сенат бусад хуулийн төслийг тус тус хэлэлцэнэ.

Төсөв болон нягтлан бодох бүртгэлийн тухай хуулийн (Budget and Accounting Act, 1921) дагуу Ерөнхийлөгчийн улам бүр нэмэгдэж байсан нөлөөллөөс болгоомжилж Конгресс уг хуульд томоохон өөрчлөлт оруулахыг хүсэх болсон. Учир нь уг хуулийн дагуу байгуулагдсан Төсвийн товчоо нь төсвийн талаархи мэдээллийг Ерөнхийлөгчид бэлтгэн өгдөг бөгөөд энэ нь Ерөнхийлөгчид улсын төсвийн талаархи мэдээллийг “өмчлөх” бололцоог олгож байв. Тухайн үед зарим гишүүд нь гүйцэтгэх засаглалын боловсруулан Конгресст өргөн барьж байсан төсөвтэй холбоотой мэдээллүүдийн үнэн зөвт эргэлзэж байв.

Эдгээр болон бусад шалтгаанаар 1974 онд **Конгрессийн төсөв болон төсвийн зарцуулалтанд хяналт тавих тухай хуулийг** (Congressional Budget and Impoundment Control Act, 1974) баталжээ. Энэхүү хуулиар Ерөнхийлөгчийн төсөв хөрөнгийг захиран зарцуулахад хяналт тавих шинэ процедуруудыг хуульчилжээ. Мөн Ерөнхийлөгчөөс хамаарахгүйгээр Конгресс шаардлагатай гэж үзэж байгаа төсвийн тэргүүлэх чиглэлийг өөрөө тодорхойлж, хэрэгжүүлэхэд нь хяналт тавих боломжтой болсон байна. Тодруулбал,

төсөв, эдийн засгийн мэдээллийг нэгтгэн боловсруулдаг, Засгийн газраас хараат бус, төвийн сахисан, үнэн зөв, шинжлэх ухааны үндэслэл, тооцоо бүхий судалгаа, шинжилгээ хийдэг, Конгрессийн гишүүд болон Байнгын хороодод төсөвтэй холбоотой мэдээлэл гаргаж өгдөг хүчирхэг нэгж шаардлагатай гэж үзсэн тул Конгрессийн дэргэд төсвийн шинжилгээ, судалгаагаар мэргэшсэн аппарат, нэгжүүдийг ажиллуулах болсон. Мөн Конгрессоос баталсны дагуу Ерөнхийлөгчийн зүгээс төсвийг захиран зарцуулахгүй байгаад тавих хяналтын системийг бий болгосон, хоёр танхимд тус бүрд нь зөвхөн төсвийг боловсруулах ажлыг хариуцах хороодыг байгуулсан, Конгресст төсвийн тэргүүлэх чиглэлийг Ерөнхийлөгчийн төсөвт баригдахгүйгээр тодорхойлох боломжийг олгосон байна.

Зураг 1. Холбооны улсын 2011 оны төсвийн үйл явц

Гүйцэтгэх засаглалын төсөв боловсруулах үе													Конгрессын төсөв хэлэлцэх үе									Төсвийн гүйцэтгэлийн үе												Аудит		
2009.III–2010.I													2010.II–2010.IX									2010.X–2011.IX												11.X–12. XII		
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
2009													2010												2011											

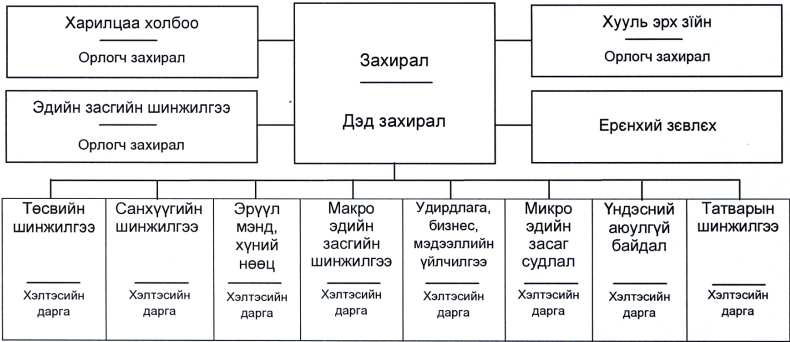
Төсвийн удирдлагын газар нь төсвийг удирдан гүйцэтгэх засаглалын хүрээнд олон сарын турш боловсруулна. Хуулиар Ерөнхийлөгч холбооны улсын дараа жилийн төсвийг Конгресст 2-р сарын эхний Даваа гарагт өргөн барина. Конгресс төсвийг хүлээж авсанаас хойш олон сарын турш судалгаа хийж, хэлэлцэж, батлах (Хүснэгт 2.) бөгөөд энэхүү ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлдэг дараах албууд ажилдаг:

- 1. Конгрессийн төсвийн алба
- 2. Конгрессийн номын сангийн Судалгааны алба
- 3. Конгрессийн төрийн хариуцлагын алба

Конгрессийн төсвийн алба (CBO – Congressional budget office)

Бүтэц: Энэхүү холбооны агентлаг нь 1974 онд Конгрессийн төсөв болон төсвийн зарцуулалтанд хяналт тавих тухай хуулийн дагуу байгуулагдсан. 250 гаруй ажилтантай, тэдгээрийн 70 хувь нь эрдмийн зэрэг цолтой төсвийн мэргэжлийн шинжээч, эдийн засагчид болон нийгмийн бодлогын шинжээчид ажилладаг Тус алба нь дараахь хэлтэст хуваагдана:

Зураг 2. Төсвийн албаны зохион байгуулалт

Сенатын ерөнхийлөгч болон Төлөөлөгчдийн танхимын спикер нар Конгрессийн төсвийн албаны даргыг 4 жилийн хугацаатай хамтран томилдог ба аль ч танхим түүнийг тогтоолоор өөрчилж болдог.

Чиг үүрэг: Конгрессийн хоёр танхимаас нилээд хэдэн жилийн нэгдсэн төсвийг батлах бөгөөд энэ нь хууль болж ёсчлогдохгүй, зөвхөн орлого, зарлагатай холбоотой хууль батлах үйл ажиллагаанд гарын авлага болно. Үүнд Конгрессийн төсвийн алба нь Конгресс болон Сенат, Танхимын Төсвийн хороонд судалгаа, шинжилгээ хийж өгөх бөгөөд ингэхдээ улс төрийн ямар нэгэн зөвлөмжийг баримтлахгүй.

Алба нь жил бүрийн 1-р сарын сүүлээр хуульд заасны дагуу дараагийн 10 жилийн орлого, зарлагын тооцоог багтаасан төсөв, эдийн засгийн төлөв байдлыг гаргаж өгдөг. Мөн Ерөнхийлөгчийг АНУ-ын нэгдсэн төсвийг Конгресст өргөн барьснаас хойш нэг сарын хугацаанд уг төсөвт бие даасан, хараат бус шинжилгээ тооцоолол хийж төсвийн асуудал хариуцсан байнгын хороодод хүргүүлдэг. Үүний зэрэгцээ Конгрессийн санал болгосон төсвийн төсөлд ч үнэлгээ тооцоолол хийнэ. Конгрессын хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрүүдийн тооцооллыг боловсруулж, хэрэгжиж эхэлсэн хөтөлбөрүүдийн явцын үнэлгээг эдийн засгийн нөхцөл байдалтай уялдуулан шинэчлэх зэргийг хийж сонирхогч талуудад хүргүүлдэг.

Конгрессийн төрийн хариуцлагын алба (GAO – Government accountability office)

Бүтэц: Конгрессийн төрийн хариуцлагын алба нь 1921 онд *Төсөв болон Нягтлан Бодох Бүртгэлийн тухай хуулийн* дагуу байгуулагдсан. Төв оффис нь Вашингтон хотод байх ба салбарууд нь АНУ-ын 11 гол хотуудад үйл ажиллагаагаа явуулдаг. Эдийн засагч, социологч, нягтлан бодогч, төрийн бодлогын шинжээч, өмгөөлөгч болон эрүүл мэндийн бодлогын мэргэжилтэн зэрэг 3300 гаруй албан хаагчидтай¹⁰ бөгөөд тэдний 2/3 нь төв оффист ажилдаг байна.

Албаны дарга буюу Ерөнхий хянагчийг Конгрессоос дэвшүүлсэн нэрсээс Ерөнхийлөгч 15 жилийн хугацаатайгаар томилдог. Төрийн албанд ховор байдаг ийнхүү урт хугацаагаар томилж байгаа нь тасралтгүй үргэлжлэх удирдлагыг хангаж байгаа хэрэг. Одоогийн Ерөнхий хянагчийн албыг Жин Л.Додаро хашиж байна.

Чиг үүрэг: Төрийн хариуцлагын албаны зарчим нь Конгрессийг цаг үеийн тулгамдсан асуудалтай холбогдсон бодит, баримт дээр тулгуурласан, нам бус, олон талт, шудрага, тэнцвэртэй мэдээллээр хангах явдал. Тус албаны эрхэм зорилго бол Конгрессийг Үндсэн хуулийн үүргээ гүйцэтгэхэд нь дэмжлэг үзүүлэх, үйл ажиллагаагаа сайжруулахад нь туслах бөгөөд америкийн ард түмний ашиг сонирхолын тулд Холбооны байгууллагуудын хариуцлагад баталгаа өгөх явдал юм.

Конгрессийн хороод, дэд хороодын хүсэлтийн дагуу дараахь үндсэн үүрэг, эрх мэдлийг хэрэгжүүлнэ:

- Улсын агентлагууд төсвийн хөрөнгийг хэр үр ашигтай зарцуулж байгааг тогтоохоор аудит хийх,
- Хууль бус болон буруу үйл ажиллагаа явуулж байгаа талаархи мэдэгдлийн дагуу шалгах,
- Төрийн бодлого, хөтөлбөрүүд зорилгодоо хүрч байгаа эсэхийг шалгах,
- Бодлогын судалгаа хийх ба Конгресст орж байгаа асуудлуудын хувилбарыг гаргаж өгөх.

Конгрессийн судалгааны алба (Congressional research service)

Бүтэц: “Конгрессийн тархи” гэгдэх энэхүү алба нь 1914 онд байгуулагдсан. Нийт 700 гаруй

ажиллагсадын 450 гаруй нь шинжээч, хуульчид бөгөөд дараахь судалгааны 5 хэлтэст хуваагдан ажиллаж байна (Бүтцийн дэлгэрэнгүйг Хавсралт 2-оос үзнэ үү):

Хүснэгт 1. Судалгааны албаны зохион байгуулалт

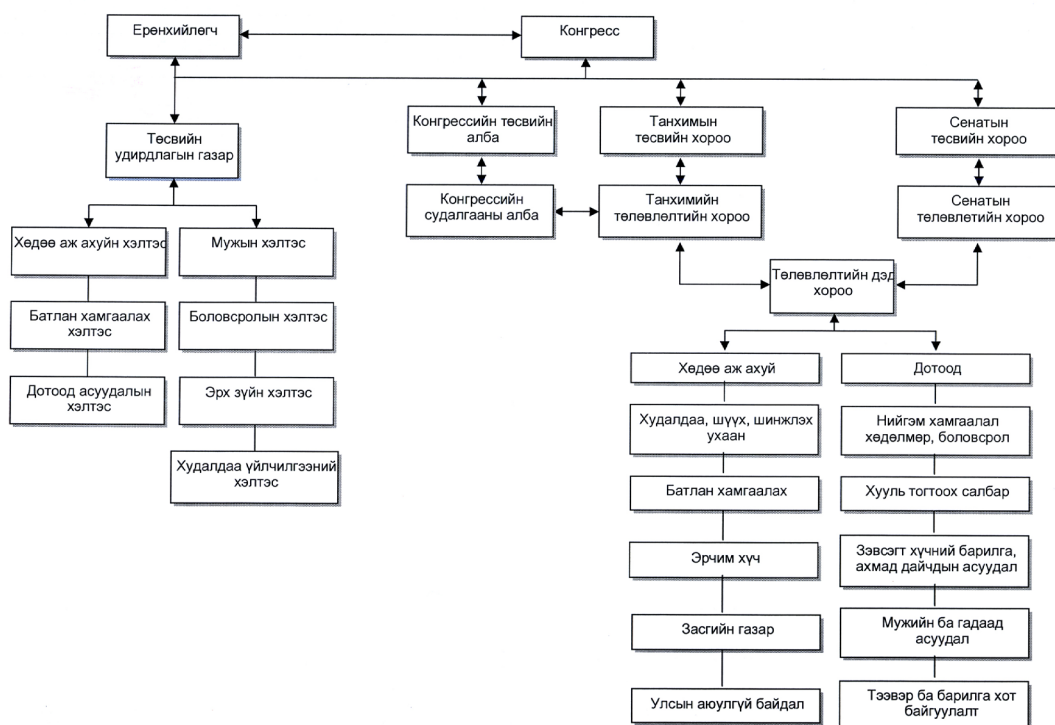
1) Америкийн хуулийн хэлтэс	Хууль эрх зүйн орчинд бий болж байдаг олон мянган асуудлуудад анхаарлаа хандуулдаг. Зарим асуудал нь Үндсэн хуулийн хүрээнд Конгрессийн зохион байгуулалтын онцгой эрхэд хамаардаг.
2) Дотоодын нийгмийн бодлогын хэлтэс	• боловсрол, ажиллах хүч болон тэдний хөдөлмөрийн аюулгүй байдал; • эрүүл мэнд болон санхүүгийн даатгал; эрүүл мэндийн үйлчилгээ; • хүн амын наслалтын бодлогын судалгаа; • нийгмийн хамгаалал, тэтгэвэр, хөдөлмөрийн чадвараа алдасны тэтгэмж; • цагаачлал, муж улсуудын аюулгүй байдал; • дотоодын мөрдөн шалгалт, эрүүгийн шүүн таслах ажиллагаа; • халамж, хоол хүнс, орон сууцны нөхцөл.
3) Гадаад харилцаа, батлан хамгаалах, худалдааны хэлтэс	Гадаадын бүх улс орны улс төр, эдийн засгийн хөгжлийн судалгаа хийнэ. • олон улсын байгууллага; • АНУ болон бусад улс үндэстний хоорондын улс төр, эдийн засаг, аюулгүй байдлын харилцаа холбоо; • терроризм болон дүрвэгчид зэрэг улс үндэстэн хоорондын асуудал; • үндэсний аюулгүй байдал: • дайны стратеги, • АНУ-ын батлан хамгаалахын төсөв, • байлдааны хэрэгсэл, • дайны нөхөн олговор, • цэргийн бааз. • худалдаа: худалдааны гэрээ, экспорт, импорт, гаалийн тариф зэрэг эдийн засгийн асуудлууд.
4) Удирдлага, санхүүгийн хэлтэс:	• байгууллагууд, бүтэц, үйл ажиллагаа, Конгрессийн менежмент болон түүний агентлагийн дэмжлэг, шүүхийн удирдлага; • конгрессийн төсөв болон зарцуулалт, хууль тогтоох үйл ажиллагаа болон конгрессийн түүх; • улс орны аюулгүй байдал болон онцгой нөхцөл байдлын үеийн удирдлага, харилцаа холбооны хөгжил, сонгууль, Америкийн федерализм; • санхүү • банк, • санхүүгийн байгууллагууд, • даатгал болон үнэт цаас, • татвар, • иргэдийн санхүү, • санхүүгийн болон валютин бодлого, • улсын өр, • ДНБ, инфляц, хадгаламж зэрэг эдийн засгийн үзүүлэлтүүд.
5) Эрдэс баялаг, шинжлэх ухаан, аж үйлдвэрийн хэлтэс	• үндэсний байгалийн нөөц, • байгаль орчны удирдлага, • шинжлэх ухааны болон технологийн дэвшил, • аж үйлдвэр, дэд бүтэц.

Эдгээр нь зөвхөн судалгааны хэлтэсүүд бөгөөд “арын албанд” Захирлын хэлтэс; Харилцаа холбооны хэлтэс; Конгрессийн мэдээлэл, хэвлэлийн хэлтэс; Захирлын зөвлөхүүдийн

хэлтэс; Санхүү, захиргааны хэлтэс; Мэдээллийн менежмент, технологийн хэлтэс; Хүний нөөцнэу менежмент, хөглийн хэлтэс зэрэг нийт 7 захиргааны хэлтэсүүд ажилладаг.

Чиг үүрэг: Конгрессийн номын сангийн харьяанд ажиллах Судалгааны алба судалгаа шинжилгээ хийхдээ объектив, нам бус, үнэн зөв, найдвартай зарчмыг баримтлана. Конгрессийн хууль тогтоох болон шийдвэр гаргах бүхий л үйл явцад сүүлийн үеийн, бүх талын хууль эрх зүйн орчны судалгаа, шинжилгээ, лавлагаа-мэдээлэл, хангана.

Зураг 3. АНУ-ын Төсвийн тө шатын схем

9

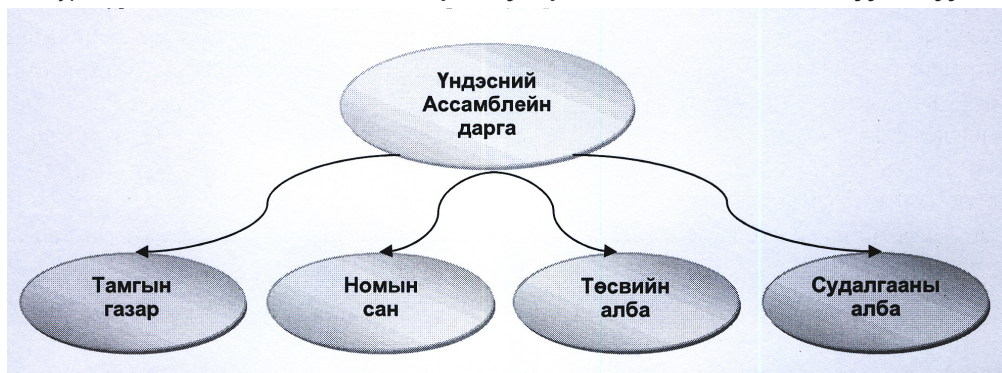
1.2. БНСУ-ын Төсвийн алба

Солонгос нь Парламентын Бүгд найрамдах улс боловч Ерөнхийлөгөгийн засгийн хэв шинжийг зарим талаараа агуулсан тогтолцоотой. Үндсэн хуулиар хууль тогтоох эрх мэдэл Үндэсний Ассамблейд хадгалагдах бөгөөд гүйцэтгэх эрх мэдлийг Ерөнхийлөгч тэргүүлнэ. 1948 онд байгуулагдсан Үндэсний Ассамблей нь нэг танхимтай, 299 гишүүнтэй, бүрэн эрхийн хугацаа 4 жил бөгөөд 17 байнгын болон тусгай хороотой. Үндэсний Ассамблейн нь хууль тогтоох, Засгийн газрын үйл ажиллагаанд хяналт тавих үндсэн чиг үүрэгтэй.

Бүтэц: БНСУ-ын төсвийн алба нь Үндэсний Ассамблейн тухай хуулийн 22 дугаар зүйл, Үндэсний Ассамблейн төсвийн албаны тухай хуулийн дагуу 2003 онд байгуулагдсан. Үндэсний Ассамблейн Төсвийн алба нь Үндэсний Ассамблейн даргын шууд удирдлаган дор ажилладаг.

Үндэсний Ассамблейн Төсвийн алба нь Үндэсний Ассамблейн **Төсвийн албаны тухай хууль** болон **Төсвийн албаны дүрмийн** дагуу үйл ажиллагаа явуулдаг. Үндэсний Ассамблейн Төсвийн алба нь дараах бүтэцийг Зураг 6-аас харна уу.

Зураг 4. Үндэсний Ассамблейн даргын удирдлаганд ажилладаг байгууллагууд

Чиг үүрэг:

Төсвийн албаны тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд заасны дагуу Төсвийн алба нь улсын төсвийн тайлан гаргах, мөнгөн хуримтлал болон төсөв санхүүгийн зарцуулалттай холбоотой **дараах ажил үүргийг** гүйцэтгэнэ:

1. Төсвийн төсөл, тайлан гаргах, мөнгөн хуримтлалын хэрэглээний төлөвлөгөөний төсөл болон мөнгөн хөрөнгийн тайлан гаргахад шаардлагатай судалгаа, анализ
2. Төсөв болон мөнгөн хөрөнгийн хэлбэр, арга хэмжээ, дагалдах дүрэм журмын төсөл, хуулийн төсөлд холбогдох хэрэгцээт зардлыг тооцох
3. Улсын эдийн засгийн байдал, макро эдийн засгийн чиг хандлагын анализ болон хэтийн төлөв
4. Улсын гол /чухал/ ажлуудын талаархи анализ, үнэлгээ, дунд болон урт хугацааны эдийн засгийн хэрэгцээ шаардлагын анализ
5. ҮА хороо болон ҮА гишүүний хүссэн судалгаа, анализ

БНСУ-ын Үндэсний Ассамблейн Төсвийн албаны бүтэц

Төлөвлөлт, менежментын хэлтэс: Төлөвлөлт, менежментын хэлсэт нь ҮА төсвийн албаны бусад хэлтсүүдэд дэмжлэг туслалцаа үзүүлдэг бөгөөд төсөв болон санхүү, хүний нөөц, мэдээллийн нөөцийн менежмент, номын сангийн үйлчилгээг гүйцэтгэдэг.

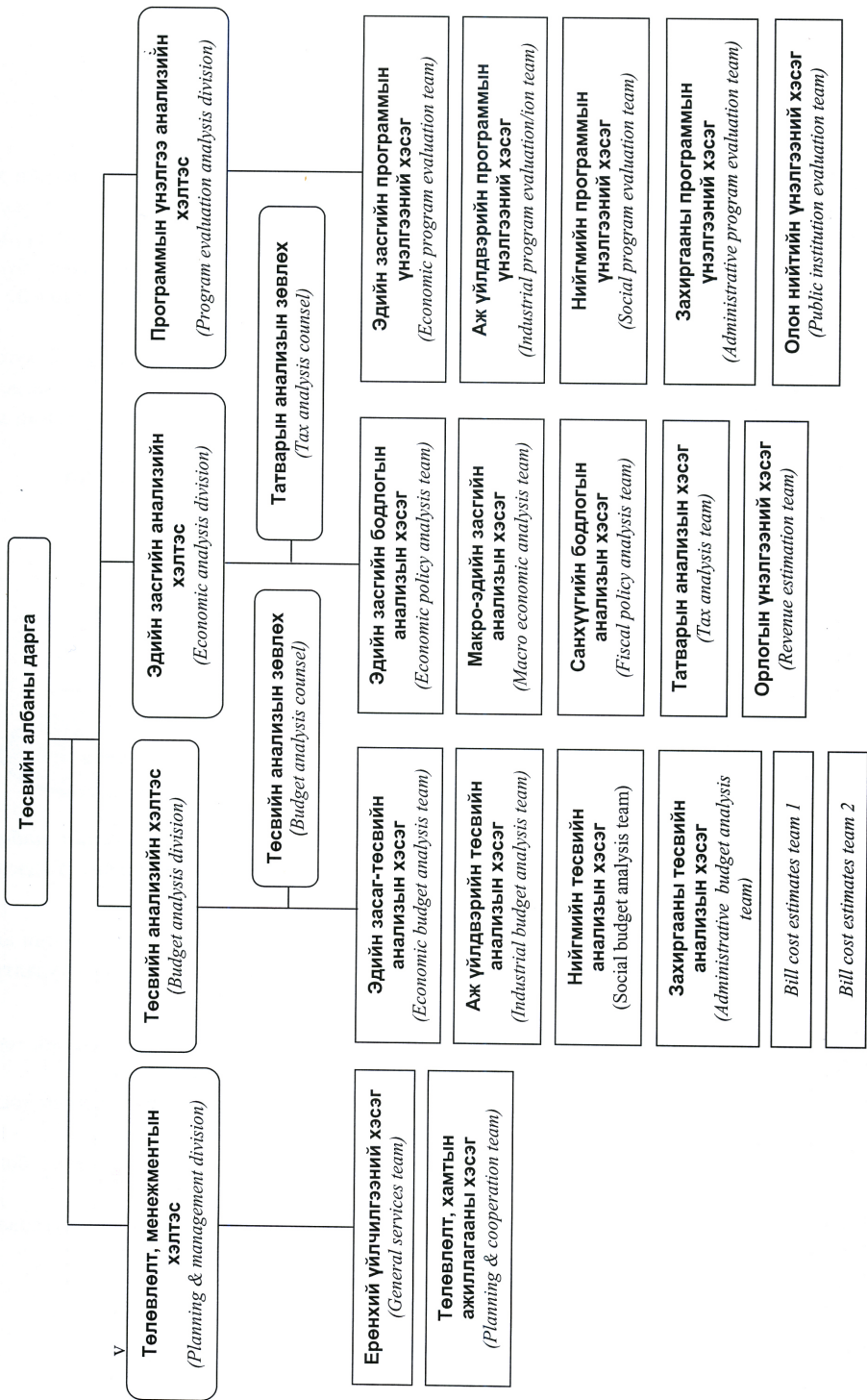
Төсвийн анализын хэлтэс: Төсвийн анализын хэсэг нь зургаан хэсэгт хуваагдах бөгөөд төсвийн анализын зөвлөх нь туслалцаа үзүүлнэ. Хэлтэс нь:

- Төсвийн төлөвлөгөө болон нөөцийн үйл явцын төлөвлөгөө, төсвийн гүйцэтгэлийн үр дүн болон нөөцийн гүйцэтгэл
- Төсөв болон нөөцийн тооцоонд зориулан үнийн үнэлгээ болон дүгнэлт зэрэг үүргийг гүйцэтгэнэ. Мөн ҮА гишүүн эсвэл хорооноос судалгаа болон анализид зориулан хүсэлт гаргавал түүнд хариулах үүрэгтэй.

Эдийн засгийн анализын хэлтэс: Эдийн засгийн анализын хэлтэс нь 5 хэсэгт хуваагдах бөгөөд татварын анализын зөвлөх туслалцаа үзүүлнэ. Хэлтэс нь:

- Макро эдийн засгийн худалдаа болон үндэсний санхүүгийн бодлогод анализ хийх, урьдчилсан таамаглал гаргах
- Эдийн засгийн бодлогын анализ, санхүүгийн нэгдсэн тайлан

Зураг 5. БНСУ-ын Үндэсний Ассамблейн Төсвийн албаны бүтэц

- Үндэсний өр зээл, орлого болон татварын систем
- Орон нутгийн болон олон улсын санхүүгийн системийн судалгаа
- Мөн үндэсний ассамблейн гишүүн болон хороонд хүсэлт гаргавал судалгаа, анализ гаргаж өгөх.

Программ үнэлгээний хэлтэс: Программ үнэлгээний хэлтэс таван хэсэгт хуваагдана. Хэлтэс нь:

- Үндэсний чухал программуудын үнэлгээ болон анализ
- Үндэсний чухал программуудын хэрэгжилтийн үнэлгээ, мониторинг
- Үндэсний чухал программ болон дунд хугацааны санхүүгийн эрэлт хэрэгцээний үнэлгээ, анализ
- Төсвийн илүүдэл зардлын төлөв байдлын үнэлгээ, анализ
- Олон нийтийн институтын менежмент болон гүйцэтгэлийн программ, төсвийн тайлан, олон нийтийн институтад Засгийн газраас олгосон төсвийн үнэлгээ, анализ

1.3. Канадын Парламентын төсвийн алба

Канад Улс нь Парламентын засагтай ардчилсан, Үндсэн хуульт хаант улс юм. Төрийн тэргүүн нь Хатан хаан II Элизабет. Канадын Ерөнхий сайд Засгийн газрын тэргүүн юм. Гүйцэтгэх эрх мэдэл нь албан ёсоор, үндсэн хуулийн дагуу Хатан хаанд хамаардаг. Гэхдээ үндсэн хуулийн концепцийн дагуу Хатан хаан ба түүний томилсон төлөөлөгч болох Канадын Амбан захирагч их төлөв ёслолын шинжтэй, улс төрийн бус үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд гүйцэтгэх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх эрх нь Канадын Засгийн газрын танхимд байдаг. Канад Улсын хууль тогтоох байгууллага нь 2 танхим бүхий парламент юм. Дээд танхим – Сенат 105 гишүүнтэй, Доод танхим – Нийтийн танхим 308 гишүүнтэй.

Бүтэц: Парламентын Төсвийн алба (The Parliamentary Budget Officer – PBO)-ны орон тоог 2006 оны 12 -р сард Канадын Парламентын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж Парламентын номын санд байгуулсан. Парламентын төсвийн алба нь Сенат болон Төлөөлөгчдийн танхимын спикерт ажлаа тайлагнадаг Парламентын номын санд ажлаа тайлагнах ёстой. 2008 оны 3 сард Канадын хамгийн анхны Парламентын төсвийн албаар Mr. Kevin Page Парламентын Номын санд томилогдсон. Одоогоор Парламентын төсвийн алба нь эдийн засаг төсвийн шинжилгээ, орлого зарлагын шинжилгээ гэсэн хоёр хэлтсийг хянадаг. Үүнд нийт 13 албан хаагч ажиллаж байна.

Зураг 7. Канадын Парламентын төсвийн алба

Чиг үүрэг: Төсвийн албаны зорилго нь төсвийг улам ил тод болгох. Энэ нь парламентын гишүүдэд цагаа олсон системтэй холбогдох эдийн засаг төсвийн судалгаа шинжилгээг гаргаж өгөх юм.

- Холбооны хариуцлагын тухай актаар (Federal Accountability Act) тусгайлан Төсвийн алба нь Сенат болон Төлөөлөгчдийн танхимд улсын төсөв, засгийн газрын ба үндэсний эдийн засгийн талаар урьдчилсан тооцоолсон биеэ даасан судалгаа шинжилгээг гаргаж өгөх. Үүнд:
 - Улсын эдийн засаг төсвийн чиглэлээр судалгаа хийх
 - Засгийн газрын урьдчилсан тооцоонд (төлөвлөсөн зарлага г.м) судалгаа хийх
 - Парламентын хэлэлцэж байгаа асуудалтай холбоотой аль ч саналын санхүүгийн өртгийг урьдчилан тооцоолох.
- Төсвийн алба мөн дараах парламентын хороодод мэргэжлийн дэмжлэг туслалцаа үзүүлнэ:
 - Сенатын Үндэсний санхүүгийн байнгын хороо
 - Төлөөлөгчдийн танхимын санхүүгийн байнгын хороо
 - Төлөөлөгчдийн танхимын олон нийтийн санхүү бүртгэлийн байнгын хороо
 - Эрх зүйн зохицуулалтанд нэр нь тусгагдаагүй засгийн газрын үйл ажиллагааны бусад байнгын хороо
- Төсвийн алба нь дараах бүтээгдэхүүн ба үйлчилгээг гарган нийлүүлнэ. Эдийн засаг төсвийн судалгаа шинжилгээ болон Орлого зарлагын судалгаа шинжилгээ гэсэн хоёр категорин дагуу гурван төрлийн судалгааны бүтээгдэхүүн гаргана.

Эдийн засаг төсвийн судалгаа шинжилгээ

- Ердийн: улирлын эдийн засаг санхүүгийн шинэ мэдээлэл
- Судалгаа: эдийн засаг төсөвт гол үүсэж буй асуудлуудын талаар суурь мэдээлэл ба судалгаа мэдээлэл.
- Хүсэлтээр: хороодын хүсэлтээр товч болон дэлгэрэнгүй судалгаа шинжилгээнүүд

Орлого зарлагын судалгаа шинжилгээ

- Ердийн: парламентын төсөвлөлтийн цуврал, парламентын мэдээллийн цуврал, засгийн газрын төсвийн шийдвэр гаргагчийн цуврал
- Судалгаа: төсвийн ил тод байдал, зарлагын менежмент, санхүүгийн мэдээлэл, засгийн газрын үйл ажиллагааны суурь мэдээлэл
- Хүсэлтээр: хороодын эсвэл парламентын гишүүдийн хүсэлтээр товч болон дэлгэрэнгүй судалгаа шинжилгээнүүд

Бүх бүтээгдэхүүн Төсвийн албаны олон нийтийн вэбсайт болох www.parl.gc.ca/pbo-dpb дээр шууд тавигдана.

2.4. Гүржийн Парламентын төсвийн байгууллагууд

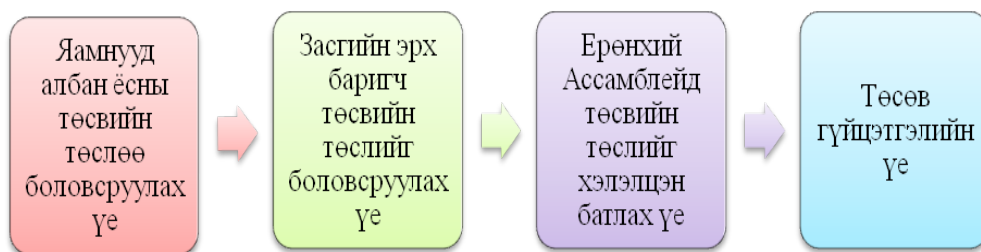
Гүрж улс нь Ерөнхийлөгчийн засаглалтай Бүгд Найрамдах улс юм. Төрийн тэргүүн Ерөнхийлөгч нь 5 жилийн хугацаатай сонгогдох ба гүйцэтгэх засаглалыг тэргүүлнэ. Хууль тогтоох дээд байгууллага нь нэг танхимт дээд зөвлөл. Одоогийн Үндсэн хуулиа 1995 онд батласан. Үндсэн хууль нь парламентын бүтэц, бүрэн эрхийг баталгаажуулсны зэрэгцээгэр ирээдүйд Гүржийн нутаг дэвсгэрийн нэгдмэл байдлыг сэргээсний дараа Гүрж улс нь Улсын зөвлөл болон Сенат гэсэн хоёр танхимаас бүрдсэн парламенттай болох тухай Үндсэн хуулийн 4-т заажээ.

Энэ тохиолдолд парламентын доод танхим болох Улсын зөвлөл нь зөвхөн сонгуулийн пропорциональ тогтолцоогоор сонгогдох болно. Сенатын бүрэлдэхүүнд Гүржийн нутаг дэвсгэрийн нэгжүүдээс сонгогдсон сенатчид, Абхазаас сонгогдсон сенатчид, Ажараас сонгогдсон сенатчид, Ерөнхийлөгчөөс томилогдсон 5 сенатч багтах юм.

Гүржийн үндсэн хуулийн дагуу улсын засгийн газар тэнцвэрт төсөвтэй байна. Энэ нь улс төсвийн алдагдалтай байхгүй ба зээл авч төсвийн хөрөнгийг бүрдүүлэхгүй гэсэн үг. Гүрж улс улсын төсвийн төсөл боловсруулах, хэлэлцэх болон батлах гүйцэтгэл хүртэл ерөнхий дөрвөн үе шаттай (Зураг 2) байх ба энэхүү ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлдэг дараах албууд ажилладаг:

1. Парламентын Төсвийн Газар (Parliament Budget Office)
2. Төсвийн Хууль Тогтоох Газар (The Legislative Budget Office)
3. Нийтийн Танхимын Төсвийн Газар (House Budget Office)
4. Сенатын Төсөвлөлтийн Хороо (Senate Appropriations Committee)
5. Сенатын Төсөв Үнэлгээний Газар (Senate Budget and Evaluation office)
6. Төсөв Төлөвлөлтийн Газар (The Office of Planning and Budget) OPB

Зураг 7. Гүржийн төсвийн процесс

Зураг 8.

Парламентын төсвийн газар (Parliament Budget Office)

Гүржийн Парламентын төсвийн газар нь Гүржийн парламентын Санхүү-төсвийн хороонд (Parliament Budget Office of Georgia existing with Finance and Budget Committee of parliament of Georgia) Гүржийн хороод, парламентын гишүүдэд болон парламентын албан хаагчдад төсөв санхүүгийн ба эдийн засгийн мэдээллийг гаргаж өгөх зорилгоор байгуулагдсан. Энэ нь анх 1997 оны 8-р сарын 25-нд Гүржийн парламентын бюрогийн (Bureau of Parliament of Georgia) шийдвэрийн дагуу байгуулагдсан ба хамгийн сүүлд 2008 оны 11сарын 3-нд парламентын төсвийн газрын бүтцийн шинэчлэл хийгдсэн. Үүнд: **USAID** (United States Agency for International Development) нь Парламентын төсвийн газрын үйл ажиллагаа болон үүсгэн байгуулалтанд чухал хэсгийг гүйцэтгэсэн.

Төсвийн газар нь Гүржийн үндсэн хууль, Гүржийн парламентын эрх зүйн зохицуулалт, бусад эрх зүйн акт, Гүржийн парламентын албан хаагчдын тогтоол, Төсөв санхүүгийн хороо ба төсөв санхүүгийн хорооны албан хаагчдын тогтоол, Гүржийн парламентын удирдагчийн бусад акт мөн парламентын төсвийн газрын тогтоолын дагуу үйл ажиллагаагаа явуулна.

Бүтэц: Төсвийн газрын гол зорилго бол Гүржийн парламентад төсөв санхүүгийн, эдийн засгийн мөн бусад төрлийн шинжилгээ мэдээллийг гарган өгөх юм. Төсвийн газар энэ зорилгоо мониторинг болон эдийн засгийн судалгаа шинжилгээ хийх замаар гүйцэтгэнэ. Одоогоор 10 хүний бүрэлдэхүүнтэй үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

Чиг үүрэг: Төсвийн газар дараах чиглэлээр судалгаа шинжилгээ хийнэ.

- Гүржийн улсын төсөв түүнчлэн гүржийн бусад нутаг дэвсгэрийн нэгжийн төсөв

байгуулалт, хэлэлцүүлэг, батлах ба гүйцэтгэх талаар, мөн төсвийн санхүүжилт зарлагын үр ашиг болон тэдгээрийн гүржийн хуулийн нийцэмж зэргийн талаар

- Улсын макро эдийн засгийн хөгжлийн нөхцлүүд болон төслийн үзүүлэлтүүд
- Суурь мэдээлэл болон удирдан чиглүүлэх албан бичгийн үндсэн дээр төсвийн болон мөнгөний бодлогын үндсэн чиглэл ба дунд хугацааны стратегээ тодорхойлох.
- Улсын төсвийн төслийг Гүржийн макро эдийн засгийн хөгжлийн гол үзүүлэлттэй нийцүүлэх.
- Гүржийн төлбөр тооцооны тэнцлийн байр суурь
- Гүржийн мөнгөний бодлого, татварын бодлого ба ёс заншлын бодлого
- Улсын өрийн асуудал
- Төсвийн илүүдэл / дутагдлын асуудал

Төсөв Төлөвлөлтийн Газар (The Office of Planning and Budget – OPB)

Төсөв Төлөвлөлтийн Газар нь 1972 оны Executive Reorganization Act-ийн дагуу засгийн эрх баригчийн газарт төсөв төлөвлөлтийн үйлчилгээ үзүүлэхээр албан ёсоор байгуулагдсан.

Бүтэц: Төсөв Төлөвлөлтийн Газар нь хоёр нэгж, гүйцэтгэх салбар болон бусад зургаан салбартай. Ойролцоогоор 60 албан хаагчтай. Дараах салбар нэгжүүдэд хуваагдана:

- Захиргааны салбар
- Хөрөнгө төсвийн нэгж
- Боловсролын салбар
- Гүйцэтгэх газар
- Ерөнхий засгийн газар салбар
- Эрүүл мэнд, хүний үйлчилгээний салбар
- Мэдээлэл технологийн салбар
- Эдийн засгийн хөгжлийн салбар
- Төлөвлөлт ба үнэлгээний нэгж

Чиг үүрэг: Төсөв Төлөвлөлтийн Газар нь засгийн эрх баригч болон бусад бодлого боловсруулагчдад улсын засгийн газрын үйл ажиллагааг дээшлүүлэхэд үнэ цэнэтэй, бодитой, цагаа олсон мэдээллүүдийг гарган өгөх үүрэгтэй. Мөн Улсын төсвийн удирдагчийн хувьд засгийн эрх баригч жил бүр улсын төсвийн төслийг Ерөнхий Ассамблейд танилцуулах үүрэгтэй. Төсвийн саналыг хүргүүлэхээс өмнө, Төсөв Төлөвлөлтийн Газар агентын төсвийн төслүүд болон бодлогын асуудалд шинжилгээ хийнэ. Түүнчлэн засгийн эрх баригчийн хэлэлцүүлэгт дэлгэрэнгүй төсвийн төслийг боловсруулна.

Гүйцэтгэх засаглалын салбарын агент бүр төсвийн жил (7 -р сарын 1 өдөр) эхлэхээс өмнө Төсөв Төлөвлөлтийн Газар руу жил бүрийн үйл ажиллагааны төсвөө хүргүүлэх ёстой. Төсөв Төлөвлөлтийн Газар эдгээр зарлагын төлөвлөгөөг төсөвлөлтийн акттай нийцэж байгаа эсэхийг хэлэлцэнэ. Мөн эдгээр агентуудын зарлагад үргэлжлүүлэн монитор хийх ажлыг хариуцна. Төсөв Төлөвлөлтийн Газар нь мөн улсын хөгжлийн стратегийн төлөвлөгөөнүүдийг боловсруулдаг гол агент юм.

Сенатын Төсөв Үнэлгээний Газар (Senate Budget and Evaluation office)

Сенатын Төсөв Үнэлгээний Газар нь 2003 оны чуулганаар үүсгэн байгуулагдсан.

Чиг үүрэг: Улсын төсвийг бүрдүүлж байгаа програм болон улсын жил бүрийн төсвийг хөгжүүлэхэд биеэ даасан чадавхыг олгох зорилготой. Улсын Сенатын гишүүдэд бодитой, үнэн зөв, нарийн нягт, үзэл суртлын бус цагаа олсон мэдээллийг гарган өгөх.

Мэдээлэл хэрхэн олж авах: Мэдээллийн хүсэлтийг утсаар, и-мэйлээр, захидлаар гаргаж болно. Мэдээллийн хүсэлтийн дагуу мэдээлэл болон судалгааг хоёр долоо хоногийн дотор гаргаж өгнө. Бүх мэдээлэл болон судалгааны үр дүнг и-мэйл, уян диск, эсвэл бичиг баримтаар мэдээллэнэ. Түүнээс гадна төсөвлөлтийн баримт бичиг болон бусад төсөвтэй холбоотой баримтуудыг онлайнгаар үзэх боломжтой байдаг.

Сенатын Төсөвлөлтийн Хороо (Senate Appropriations Committee)

Сенатын Төсөвлөлтийн Хороо нь Jack Hill-аар удирдуулдаг ба ойролцоогоор 30 гишүүнтэй үйл ажиллагаа явуулдаг.

Чиг үүрэг: Төсөвлөлтийн Хороо нь жил бүрийн үндсэн суурин дээр засгийн газрын агентууд, яам, байгууллагуудын төсвийн хуваарилалтын хууль тогтоох саналыг гаргах ажлыг хариуцдаг. Мөн өөрийн 9 дэд хороодтой чуулган зохион байгуулах ажлыг хариуцна.

Нийтийн Танхимын Төсвийн Газар (House Budget Office)

Чиг үүрэг: Гүрж Улсын Төлөөлөгчдийн Танхимын (Georgia House of Representative) 180 гишүүд болон тэдний албан хаагчдад үнэн бодит, цагаа олсон төсвийн мэдээлэл болон шинжилгээг хүргэх ёстой.

Нийтийн Танхимын Төсвийн Газрын төсвийн шинжээчид улсын бүх яамны санхүү төсвийн ажилчидтай хамтран Нийтийн Танхимын хүсэлтийн дагуу намын бодлогоос ангид мэдээлэл туслалцааг үзүүлнэ. Энэ газар нь түүхэн, одоо үеийн, урьдчилан төлөвлөсөн төсөвлөлт, орлого зарлагын мэдээллийн бааз юм. Түүнчлэн энэхүү газар нь төсвийн гүйцэтгэлд шинжилгээ хийх, төсвийн Нийтийн Танхимын хуулийн төсөл боловсруулах, мөн төсвийн хуулийн төслийн эцсийн хувилбарыг боловсруулах ажлыг хариуцдаг. Ер бусын санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэх мөн татвар долларын менежментээр өөрийн иргэдэд үйлчлэхийн тулд улсын засгийн газрын үр ашгийг боломжит хамгийн их түвшинд хүргэх зорилготой.

Төсвийн Хууль Тогтоох Газар (The Legislative Budget Office)

Төсвийн Хууль Тогтоох Газар (The Legislative Budget Office) нь 1970 онд Төлөөлөгчдийн Танхим ба Сенатад зөвлөх үйл ажиллагааг үзүүлэхээр хамтарсан газраар байгуулагдсан. Энэ газар нь төсвийн хууль тогтоох шинжээч Robert Hobbs-аар удирдуулдаг ба ойролцоогоор 10 албан хаагчтай ажилладаг.

Чиг үүрэг: Төсөв боловсруулах шатны турш Төсвийн Хууль Тогтоох Газар нь ОРВ-тай мөн хууль тогтоох засгийн эрх баригчтай хамтран ажиллана. Төсөвт шинжилгээ хийнэ. Энэ газар нь чуулган болгоны дараа ажлын байранд гэнэтийн шалгалт хийн, зарим тохиолдолд тухайн салбарын төсвийн зарлагыг тодруулахын тулд илүү гүнзгий судлана. Хууль тогтоох төсвийн шинжээч болон Хууль Тогтоох Төсвийн Газрын албан хаагч жил бүрийн төсвийн чуулганд оролцон, төсвийн хууль тогтоох хэлэлцүүлэгт бэлэн байдаг.

Хоёр. ТӨРИЙН ХАРИУЦЛАГЫН ХОРОО (РАС)

Төрийн хариуцлагын хороо (РАС – The Public Accounts Committee) нь Үэстминистрийн загварын¹ улсууд буюу Их Британи, Канад, Шинэ Зеланд, Ирланд, Энэтхэг, Хонконг, Малта, Сингапур зэрэг орнуудаас үүсэлтэй. Үэстминистрийн системийн үед гүйцэтгэх засаглал нь хууль тогтоох засаглалынхаа салшгүй хэсэг нь байдаг ба засгийн газрын өргөн барьсан

¹ Тусгай хороо (вэстминистрийн систем) – Ардчилсан парламентийн нэг загвар болох Вэстминистрийн системээс үүссэн бөгөөд онцгой салбар, асуудлуудыг хэлэлцэх үүрэгтэй парламентийн цөөхөн гишүүдээс бүрдэнэ. Тусгай хороо нь Их Британийн парламентаас гадна Үэстминистрийн загвартай орнууд болох Австрал, Шинэ Зеландад байдаг.

төсвийн төсөлд засгийн газрын зөвшөөрөлгүйгээр парламентын зүгээс өөрчлөлт оруулах нь засгийн газартаа үл итгэх саналыг парламент гаргаж байна гэж ойлгодог. Харин конгрессийн системийн үед гүйцэтгэх засаглалаас Конгрессийн бодлого хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай төсвийн тооцооллыг өргөн барьдаг. Конгрессоос эцсийн байдлаар батлагдсан төсөвт Ерөнхийлөгчийн өргөн барьсан бүх төсвийг заавал хамруулах шаардлагагүй байдаг. Ерөнхийлөгчийн өргөн мэдүүлсэн төсвийг бүхэлд нь эсвэл хэсэгчлэн батлаагүй нь Ерөнхийлөгчийг огцруулах үндэслэл болдоггүйгээрээ конгрессийн систем нь Уэстминстерийн системээс ялгаатай байна. Анхны Төрийн хариуцлагын хороог 1861 онд Их Британийн Нийтийн танхимын тогтоолоор Төрийн хариуцлагын хороо байгуулагдсан.

2.1. Их Британи

Их Британн нь Үндсэн хуульд, Эзэн хаант, нэгдмэл улс. Төрийн эрх нь Уэстминистерийн систем бүхий Парламент бөгөөд Лордуудын танхим, Нийтийн танхимаас бүрддэг. Нийтийн танхим ихэнхи үүргийг гүйцэтгэнэ, тодруулбал, ямар ч шинэ хууль, хээлийн нэмэлт, өөрчлөлт, хориг, татвар ногдуулалт Нийтийн танхимын шийдвэргүйгээр гардаггүй. Нийтийн танхим өүх ард түмнээс дээд тал нь 5 жилээр шууд сонгогддог 650 гишүүнтэй. Лордын танхим нь Английн сүм хийдийн хамба нар, угсаа залгамжлагчид, язгууртнуудаас Хаан томилдрг 733 гишүүдийн бүрэлдэхүүнтэй.

Бүтэц: Нийтийн танхимын энэхүү тусгай хороо нь одоогийн байдлаар Нийтийн танхимын 14 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй ажиллаж байна. Хорооны даргаар нь сөрөг хүчнээс сонгодог байна.

Чиг үүрэг: Энэхүү байнгын хороо нь төрийн зардлагыг үр ашигтай, үнэн зөв, хариуцлагатай байлгахын тулд төсвийг хянаж байсан. 1983 онд Үндэсний аудитын тухай хуулийн дагуу тус хорооны үндсэн үүрэг нь Ерөнхий хянагчийн тайланд шалгалт хийхдээ бодлогын асуудлыг бус харин төсвийн зардалын үнэ, чанарыг зах зээлийн бодит ханштай нийцсэн, үр ашигтай, бүтээмжтэй байгаа эсэхийг хяналт шалгалтаа хийнэ. Ерөнхий хянагчийн хувьд тарийн байгууллагуудын зардлыг хянаж тайлагнана.

2.2. Австрали

Үндсэн хуульт хаант засагтай парламентын холбооны улс. 1856 онд Өмнөд шинэ Уэльс, Виктори, Тасмани мужид, 1857 онд Өмнөд Австрали, 1860 онд Куинсленд, 1890 онд Хойд Австрали мужид анхны парламентууд тус тус байгуулагдсан.

1901 онд Австралийн колониуд нэгдэхэд Холбооны парламентийг байгуулжээ. Холбооны парламент хууль тогтоох дээд эрх мэдлийг хэрэгжүүлдэг бөгөөд хоёр танхимтай. Доод буюу Төлөөлөгчдийн танхим нь 3 жилийн хугацаатай сонгогдох 150 гишүүнтэй, Дээд танхим буюу Сенат нь 6 жилийн хугацаатай сонгогдох 76 гишүүнтэй. Хууль хэлэлцэн батлахдаа хоёр танхим ижил боловч Сенат нь санхүүтэй холбогдолтой хууль, тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах эрхгүй. Австралийн Хамтын нөхөрлөлийн улс нь засаг захиргааны хувьд 6 муж улс, 2 эх газар болон бусад жижиг арлаас бүрддэг. Муж улс бүр өөрийн Үндсэн хуультай бөгөөд тус бүрдээ хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх засаглалтай.

Бүтэц: 1951 онд *Төрийн хариуцлага, аудитын хорооны тухай хуулийн* (1951 он) дагуу Төрийн хариуцлага, аудитын хамтарсан хороо (Joint Committee of Public Accounts and Audit – JCPAA) байгуулагдсан. Тус хорооны зарим эрх зүйн асуудлыг *Ерөнхий аудиторын тухай хуулиар* (1997 он) зохицуулна. Төлөөлөгчдийн танхимаас удирдана. 16 гишүүдийн бүрэлдэхүүнтэй, тэдний 6-г нь Сенатаас, 10-г нь Төлөөлөгчдийн танхимаас томилно. Мөн Австралийн Хамтын нөхөрлөлийн 6 муж улс, 2 эх газар нь тус бүрдээ Төрийн хариуцлагын хороотой.

Чиг үүрэг: Дээр хэлсэнчлэн Төрийн хариуцлагын хорооны үндсэн үүрэг нь төрийн байгууллагуудын санхүүгийн удирдлага, ялангуяа төсвийн гүйцэтгэлийг шинжлэн судлах замаар засгийн газрын хариуцлагыг нэмэгдүүлэх гэсэн гол зорилготой. Австралийн Төрийн хариуцлага, аудитын хороо нь төсвийн хөрөнгийг хуулийн дагуу, үр ашигтай, бүтээмжтэй байгааг хянах үүрэгтэй. Тухайлбал:

- төсвийн ороgo, зарлагын тооцоог хянаж шалгана,
- мужуудын захиргааны санхүүд шалгалт хийнэ,
- парламентад танилцуулагдсан бүх аудитын тайланд шалгалт хийнэ,
- Парламентад танилцуулагдсан төсөвтэй холбоотой бүхий л асуудлуудыг хянаж шалгах,
- хяналт, шалгалтын үр дүнг Парламентын хоёр танхимд танилцуулах,
- Парламентын сонирхсон асуудалд хариу өгөх,
- Парламентад зөвлөмж гаргах,
- Ерөнхий сайдын Ерөнхий аудитад санал болгосон нэр дэвшигчийг дэмжих, татгалзах бүрэн эрхтэй,
- мужуудын захиргааны жилийн төсвийн удирдлага болгож байдаг үзэл баримтлалд Парламентын өмнөөс дэмжих эрхтэй², Мөн 2 жил тутам Австралийн Татварын алба нь тус хорооны татвартай холбоотой асуулгад хариу өгөх³.

2.3. Шинэ Зеланд

Бүтэц: Төлөөлөгчдийн танхимын тогтоолоор 1890 онд Санхүү, зардлын хороо (Finance and Expenditure Committee – FEC) байгуулагдсан бөгөөд Шинэ Зеландын Парламентын байнгын бөгөөд 13 тусгай хороодын⁴ нэг. 12 гишүүнтэй.

Чиг үүрэг: Санхүү, зардлын хороо бол улсын салбарын санхүүгийн менежментийг хянан шалгах үүрэгтэй гол сонгогдсон хороо. Уг хороо нь урьдчилсан тооцоо болон Засгийн газрын гаргасан жилийн эцсийн санхүүгийн тооцоог бүхэлд нь хянан үзэж, Төлөөлөгчдийн танхимыг төлөөлөн хяналт тавина. Тус хороо нь улсын төсвийг батлах явцад Санхүүгийн стратеги тайлан, төсвийн тодотголд хяналт шинжилгээ хийх бөгөөд сайд нар болон холбогдох салбаруудын хуваарилалтын хүсэлт буюу эрэлт хэрэгцээг хянан үзэж ба Төлөөлөгчдийн танхимд 2 сарын дотор тайлагнана. Мөн Ерөнхий аудитортой холбоотой асуудлаар дараахь эрх, зэргийг хэрэгжүүлнэ:

- **Ерөнхий аудитрын судалгаа ба мэдэгдэл:** Хороо нь Ерөнхий аудитрын мэдэгдлүүдийг болон түүнтэй холбогдолтой асуудлуудыг хянан шалгах эрхтэй.
- **Ерөнхий аудитрын томилгоо:** Хороо Ерөнхий аудитрын томилолгооны хориг тавих, эсвэл санал өгөх зэргээр зөвлөлдөнө.
- **Ерөнхий аудитрыг чөлөөлөх:** Ерөнхий аудитрыг чөлөөлөх санал оруулахын өмнө Хороотой заавал зөвлөлдсөн байна.
- **Аудитын газрын санхүүжүүлэлт ба төлөвлөлтийн ажил:** Хороо нь Аудитын газрын санхүүжүүлэлт, төсвийн урьдчилсан тооцоог хянах үүрэгтэй. Аудитын газрын

² Уг эрхийг 1999 оноос олгосон.

³ Уг эрхийг 2007 оноос олгосон.

⁴ **Тусгай хороод** нь Төлөөлөгчдийн танхимаас томилогдсон Парламентийн гишүүдийн бүрэлдэхүүнтэй байгуулагдсан бөгөөд онцгой асуудлаар хэлэлцэж шийдвэр гаргах эрх бүхий нэгж юм.

жил бүрийн төлөвлөлтийн тодотгол хийхэд зөвлөлдсөн байх ёстой.

2.4. Канад

Төрийн хариуцлагын хороо нь Shawn Murphy –ын удирдлаган доор одоогоор 14 хүнтэй үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Төлөөлөгчдийн танхимын байнгын хорооны дэгийн 108 (3) (Standing Order 108(3)) дагуу, олон нийтийн санхүүгийн тайлангийн байнгын хорооны эрх үүрэг бол доорх мэдэгдэлд хяналт шалгалт хийх болон мэдэгдэл хийнэ:

- Канадын олон нийтийн санхүүгийн тайланд
- Канадын ерөнхий аудитын бүх мэдэгдэлд
- Ерөнхий аудитын газрын төлөвлөгөө ба эрхүүд болон жил бүрийн гүйцэтгэлийн мэдэгдэлд
- Төлөөлөгчдийн танхимын хороод руу явуулсан бусад ямар ч асуудалд

Төлөөлөгчдийн танхимд Ерөнхий аудитын тайлан мэдэгдэх үед, энэ нь автоматаар Олон нийтийн санхүүгийн тайлангийн хороо ба Парламентын байнгын аудитын хороо руу хүргүүлнэ. Тэгээд Ерөнхий аудитын дүгнэлт тайлбар гарахаас өмнө, хороо мэдэгдлээс өөрийн нягтлан үзэх шаардлагатай хэсгийг сонгон аудит хийсэн байгууллагаас олон нийтийн ажилчныг дуудан уулзана. PAC мөн холбооны Засгийн газрын нэгдсэн санхүүгийн тайлан, Канадын олон нийтийн санхүүгийн тайланд шалгалт хийнэ. Мөн Ерөнхий аудитын мэдэгдэлд гарч ирсэн асуудлуудын засгийн газрын санхүүгийн дутагдлуудыг олж тогтоохыг оролддоно. Үүний дараа хороо нь засгийн газарт зарлагыг сайжруулах арга хэмжээнүүдийн талаар зөвлөмж хийнэ. Тиймээс, PAC нь голлон анхаарна:

- Эдийн засаг, Засгийн газрын захиргааны бүтээмж ба үр ашигтай байх
- Холбооны программын гүйцэтгэлд захиргааны арга хэмжээнүүдийн чанар
- Парламентад холбооны зарлагын талаар засгийн газрын тооцоолох боломж

Сүүлийн хэдэн парламент, хороо нь түүний 90-95 хувийн цагийг Ерөнхий Аудитын мэдэгдлүүдийн хяналт эзэлсэн байна. Энэ нь бусад асуудлыг мөн нягтлан үзнэ. Үүнд: Канадын засгийн газрын санхүүгийн тайлан, улсын корпорацуудын гүйцэтгэл болон зарим яам эсвэл агентуудын зарлагын чухал программ гэх мэт.

Гурав. МОНГОЛ УЛСЫН НЭГДСЭН ТӨСӨВ БОЛОВСРУУЛАХ, БАТЛАХ, ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТУУДАД ОРОЛЦОХ ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГУУДЫН ЧИГ ҮҮРЭГ

Улсын төсөв боловсруулахад Сангийн сайд, бүх Төсвийн ерөнхийлөн захирагч нар, аймаг, нийслэлийн Засаг дарга нар, Сангийн яам болон салбарын яамд эсвэл төсөв боловсруулах үүрэгтэй холбогдох агентлаг, байгууллага голлох үүрэгтэй. Энэхүү процесс нь улсын төсвийн баримт бичгийн төсөл УИХ-аар батлагдсанаар дуусгавар болох ба дараахь үе шатуудыг хамарна:

- **Дунд хугацааны төсвийн хүрээ бэлтгэх** (дунд хугацааны төсвийн таамаглал буюу макро эдийн засаг, төсвийн зорилтот үзүүлэлтүүд болон тооцоо танилцуулга, судалгааг гаргаж, Дунд хугацааны төсвийн хүрээний төсөл боловсруулах)
- **Дунд хугацааны төсвийн зарлагын хязгаар бэлтгэх** (Засгийн газраас Төсвийн ерөнхийлөн захирагч тус бүрийн төсвийн зарлагын хязгаарыг хэлэлцэн батална)
- **Дунд хугацааны төсөв бэлтгэх** (Төсвийн төсөл, төсвийн ерөнхийлөн захирагч тус бүрийн дунд хугацааны төсвийн төслийг Засгийн газрын хуралдаанаар хэлэлцэж УИХ-д өргөн мэдүүлэх, Улсын төсвийн төслийг УИХ-аар хэлэлцэж батлах)
- **Төсвийн хуваарь батлах, хүргүүлэх** Төсвийн ерөнхийлөн захирагчийн төсвийн төсөл боловсруулах үйл явц – Төсвийн ерөнхийлөн захирагчийн төсвийн төсөл нь УИХ-аар батлуулахаар санал болгож буй Төсвийн ерөнхийлөн захирагчийн эрхлэх

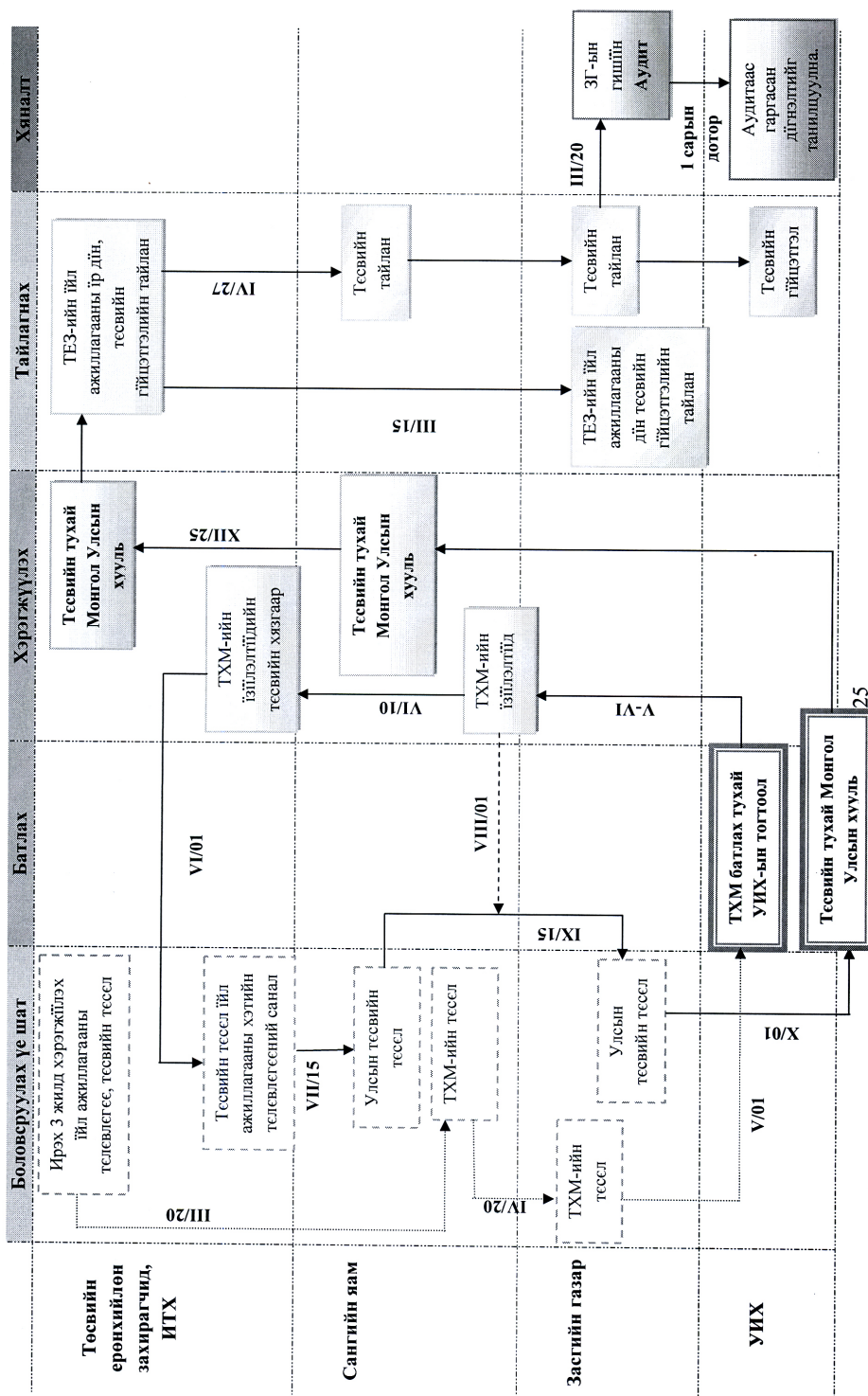
асуудлын хүрээний бодлогыг хэрэгжүүлэхийн тулд явуулах үйл ажиллагаа болон түүнд шаардагдах төсвийн хөрөнгийг харуулсан бодлогын чухал баримт бичиг юм.

- *Дунд хугацааны төсөв бэлтгэх* – Сангийн яам төсвийн ерөнхийлөн захирагч бүрийн төсвийн зарлагын хязгаарыг, төсөв боловсруулах удирдамжийн хамт ТЕЗ-д хүргүүлсний дагуу ТЕЗ нь төсвийн зарлагын хязгаарыг аймаг нийслэл болон төрийн захиргааны байгууллага бүрээр боловсруулна. ТЕЗ нь өөрийн эрхлэх асуудлын хүрээнд хөтөлбөрт суурилсан дунд хугацааны төсвийн төслийг төсвийн зарлагын хязгаарт багтааж боловсруулсний үндсэн дээр ТЕЗ бүр Сангийн яамтай хэлэлцэн тохиролцож МУ-ын дунд хугацааны төсвийн төслийг боловсруулна.
- *Төсвийн хуваарь батлах, хүргүүлэх үе шат* – Төсвийн Ерөнхийлөн Захирагч бүр аймаг нийслэлийн засаг дарга нар болон төсвийн ерөнхий менежерүүдтэй бүтээгдэхүүн нийлүүлэлтийн болон үр дүнгийн гэрээ байгуулж, тухайн жилийн төсвийн багцын сар, улирлын санхүүжилтын хуваарийн төслийг боловсруулж Сангийн яаманд хүргүүлнэ. Сангийн яам нь Төсвийн ерөнхийлөн захирагчид бүрийн төсвийн төслийг нэгтгэн 9 дүгээр сарын 15-ны дотор Засгийн газарт мэдүүлж, хуралдаанаар хэлэлцэнэ.
- *УИХ-аар Улсын нэгдсэн төсвийг хэлэлцэж батлах журам* – Монгол Улсын төсвийг хэлэлцэн батлах бүрэн эрхийг Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасны дагуу Улсын Их Хурал эдэлнэ. *Зураг 9-т Монгол Улсын төсөв боловсруулах, батлах, хэрэгжүүлэх, хяналтын үе шатуудад оролцох байгууллагуудын үндсэн чиг үүргийг тусгав. Зураг 10-т Засгийн газраас Улсын Их Хурал төсвийн төслийн хэлэлцэх батлах үе шатуудыг тусгав/*

Зураг 9.

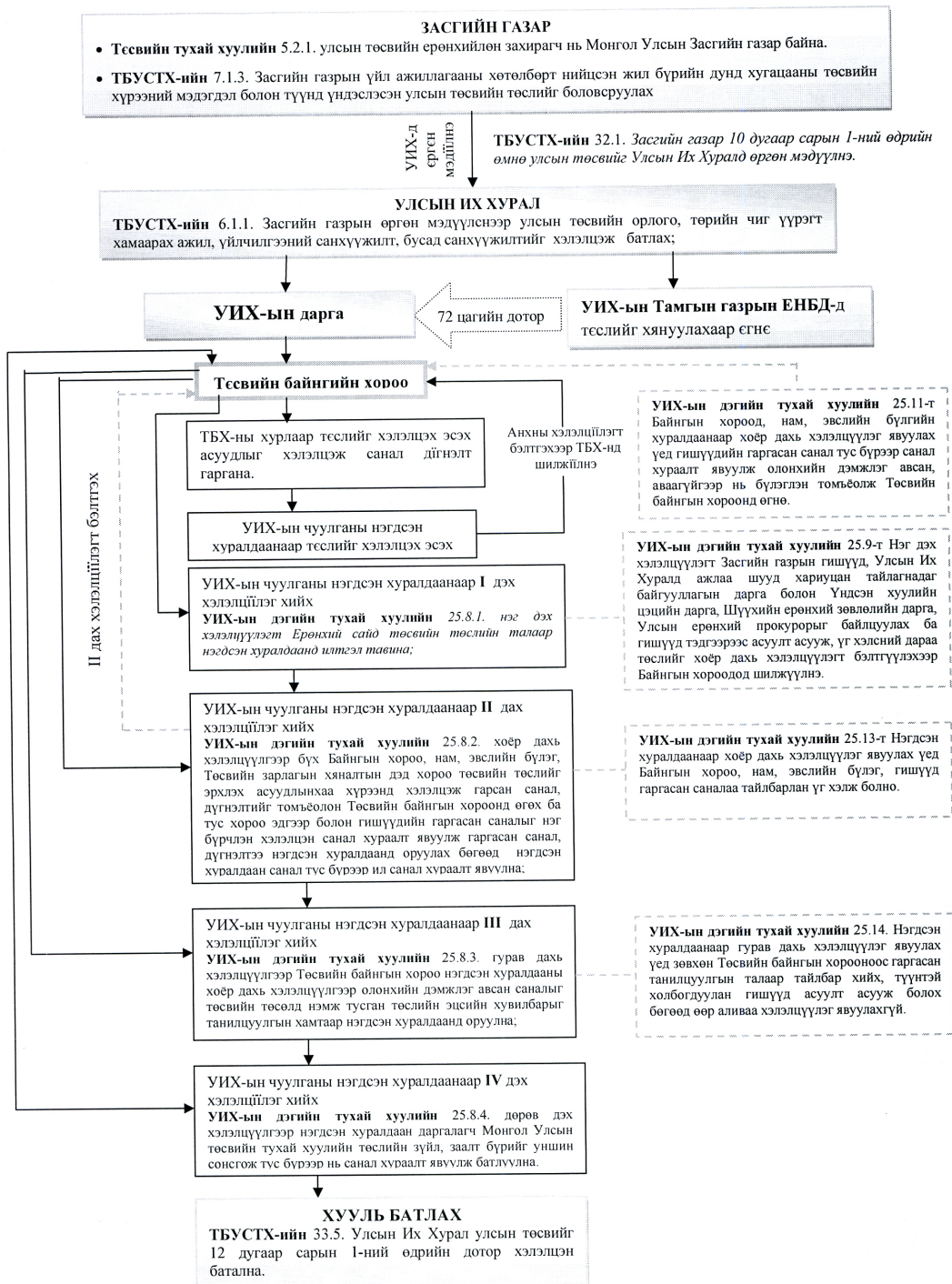
Монгол Улсын төсөв боловсруулах, батлах, хэрэгжүүлэх, хяналтын үе шатуудад оролцох байгууллагуудын үндсэн чиг үүрэг (Дараагийн хуудаснаас үзнэ үү)

Зураг 9. Монгол Улсын гэсэв боловсруулах, батлах, хэрэгжүүлэх, хяналтын үе шатуудад оролцох байгууллагуудын үндсэн чиг үүрэг

ТХМ-Төсвийн хөрээний мэдэгдэл
ТЭЗ- Төсвийн Ерөнхийлөн захирагч

Зураг 10.

УИХ-д Монгол Улсын төсвийн төслийг өргөн барих болон төсөв хэлэлцэх, батлах үе шат

- Төсвийн тухай хуулийн 5.2.1. улсын төсвийн ерөнхийлөн захирагч нь Монгол Улсын Засгийн газар байна.
- ТБУСТХ -ийн 7.1.3. Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт нийцсэн жил бүрийн дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдэл болон түүнд үндэслэсэн улсын төсвийн төслийг боловсруулах

УИХ -ын дэгийн тухай хуулийн 25.14. Нэгдсэн хуралдаанаар гурав дахь хэлэлцүүлэг явуулах үед зөвхөн Төсвийн байнгын хорооноос гаргасан танилцуулгын талаар тайлбар хийх, түүнтэй холбогдуулан гишүүд асуулт асууж болох бөгөөд өөр аливаа хэлэлцүүлэг явуулахгүй.

ТБУСТХ-ийн 6.1.1. Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр улсын төсвийн орлого, төрийн чиг үүрэгт хамаарах ажил, үйлчилгээний санхүүжилт, бусад санхүүжилтийг хэлэлцэж батлах;

* * *

Ашигласан материал, эх сурвалж

АНУ

- Senate Budget Committee. **Эх сурвалж:** budget.senate.gov/
- House Committee on the Budget. **Эх сурвалж:** budget.house.gov/
- Congressional Budget Office. **Эх сурвалж:** www.cbo.gov/
- Government Accountability Office. **Эх сурвалж:** www.gao.gov
- Office of Management and Budget. **Эх сурвалж:** www.whitehouse.gov/omb

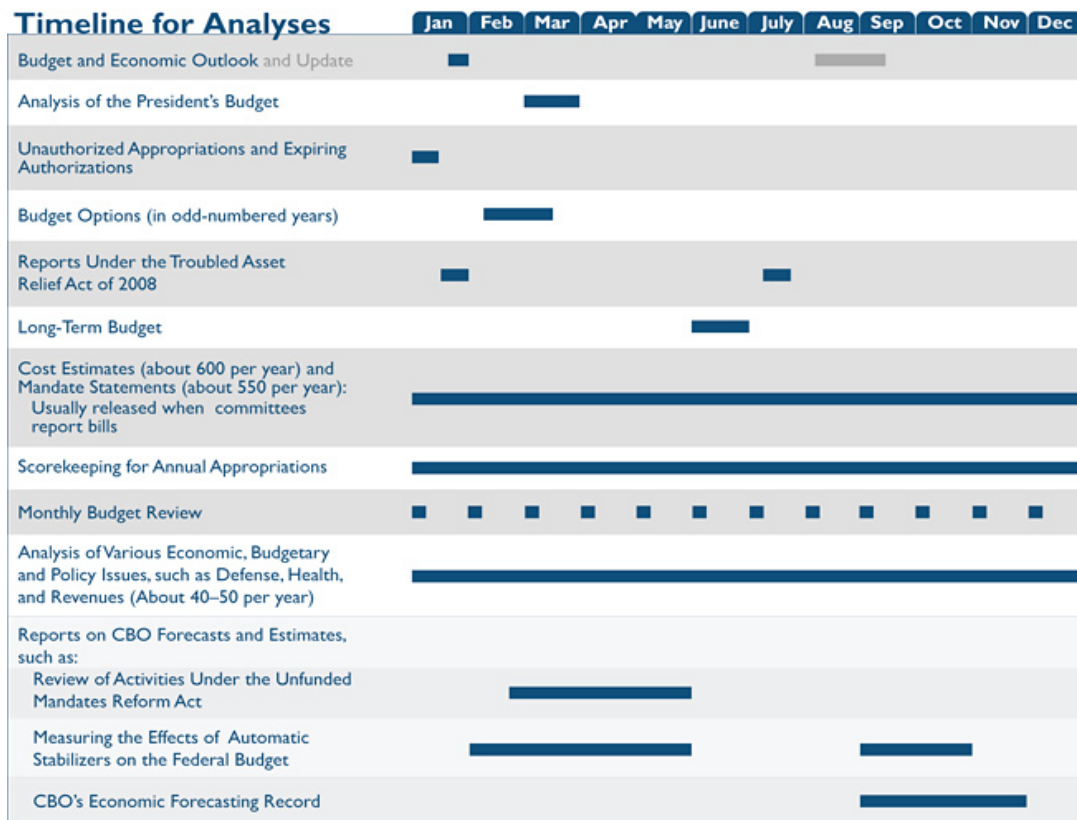
БНСУ

- Үндэсний Ассамблейн тухай хууль
- Үндэсний Ассамблейн Төсвийн албаны тухай хууль
- Үндэсний Ассамблейн Төсвийн албаны цахим хуудас. **Эх сурвалж:** www.NABO.co.kr
- Үндэсний Ассамблейн цахим хуудас. **Эх сурвалж:** www.assembly.go.kr

Бусад

- **Их Британи:** Public Accounts Committee. **Эх сурвалж:** <http://www.parliament.uk/>
- **Шинэ Зеланд:** Joint Committee of Public Accounts and Audits. **Эх сурвалж:** <http://www.aph.gov.au/>
- **Канад:** Public Accounts Committee. **Эх сурвалж:** www.parl.gc.ca/pbo-dpb
- Дэлхийн улс орнуудын парламент. УИХ-ын Тамгын газар. УБ., 2010 он.
- Төсвийн харилцааны зохицуулалт, бусад орнуудын туршлага, хараат бус, бие даасан байгууллагуудын төсвийн харилцаа, өнөөгийн байдал. *Харьцуулсан судалгаа*. УИХ-н Тамгын газрын Судалгаа, шинжилгээ, олон нийттэй харилцах төв. 2009 он.

* * *

Хавсралт 1.**АНУ-ын Конгрессийн төсвийн албаны судалгаа шинжилгээ хийх цагийн хуваарь**

* * *

Хавсралт 2. АНУ-ын Конгрессийн Судалгааны төвийн судалгааны салбар, дэд салбарууд**1) American Law (Америкийн хуулийн хэлтэс)**

- Administrative Law
- Business
- Congress
- Courts and International
- Natural Resources

2) Domestic Social Policy (Дотоодын нийгмийн бодлогын хэлтэс)

- Children and Families — coverage includes
 - issues facing children and families
 - low-income populations
 - housing
- Domestic Security and Immigration — coverage includes
 - criminal justice
 - domestic intelligence activities
 - border security
 - immigration
- Education and Labor — coverage includes

- elementary and secondary education
- postsecondary education and job training
- labor
- Health Insurance and Financing — coverage includes
 - Medicare
 - Medicaid and State Children's Health Insurance
 - health insurance access, coverage and reform
- Health Services and Research — coverage includes
 - medical research and health care services
 - public health
 - health issues for the aging
 - veterans' health care
- Income Security — coverage includes
 - Social Security
 - income support for the disabled
 - unemployment compensation
 - retirement savings and pensions

3) Foreign Affairs, Defense and Trade (Гадаад харилцаа, батлан хамгаалах, худалдааны хэлтэс)

- Asia — coverage includes
 - U.S. policy and economic, political and security developments across the region
 - East Asia
 - South Asia
 - Southeast Asia
 - Australasia and the Pacific Islands
- Defense Policy and Arms Control — coverage includes
 - U.S. Armed Forces
 - conventional and nuclear weapons systems
 - weapons of mass destruction
 - proliferation and counter proliferation
 - ballistic missile defense programs
 - military space systems
- Defense Budget, Manpower and Management — coverage includes
 - authorization and appropriation
 - acquisition policies
 - intelligence
 - military bases
 - military pay and benefits
- Europe and The Americas — coverage includes
 - political, economic and security developments
 - North Atlantic Treaty Organization
 - Organization of American States
 - European Union
 - Russia and central Asia
- Foreign Policy Management and Global Issues — coverage includes
 - transnational issues (such as, terrorism, international narcotics and crime and economic sanctions)
 - Department of State
 - human rights

- international institutions
- International Trade and Finance — coverage includes
 - bilateral and multilateral trade agreements
 - exchange rates and foreign currency
 - global economic institutions
 - trends involving the U.S. trade deficit, investment and balance of payments
- Middle East/Africa — coverage includes
 - Middle East peace process
 - conflicts in Iraq and Afghanistan
 - African conflicts, foreign aid and economic prospects
 - illicit diamond trade

4) Government and Finance (Удирдлага, санхүүгийн хэлтэс)

- Banking, Insurance, Securities and Macroeconomic Policy — coverage includes
 - economic conditions and trends
 - U.S. income and wealth distribution
 - banks and banking
 - insurance industry oversight and regulation
 - monetary policy formulation and stances
- Congress and Judiciary — coverage includes
 - Congress's history, organization and operations
 - legislative branch budget
 - federal judiciary's organization, activities, and budget
 - nomination and confirmation process for federal judges and justices of the Supreme Court
- Executive Branch Operations — coverage includes
 - presidential office and powers
 - presidential nominees
 - federal workforce
 - U.S. Postal Service
 - rulemaking and regulatory management
 - sports
- Federalism and Emergency Management — coverage includes
 - state and local governments
 - homeland security
 - regional affairs (District of Columbia, U.S. territories)
 - community development
 - emergency management
- Government Finance and Taxation — coverage includes
 - federal taxation
 - budget and spending policy
 - federal debt
 - impact of federal policies on state and local government finances
- Legislative and Budget Process — coverage includes
 - legislative procedure and budgetary legislation
 - congressional organization

5) Resources, Science and Industry (Эрдэс баялаг, шинжлэх ухаан, аж үйлдвэрийн хэлтэс)

- Agriculture and Food Supply — coverage includes
 - farm commodity support programs
 - agricultural trade and international food aid
 - farm credit and disaster assistance
 - conservation
 - food marketing and regulation
 - rural development
- Energy and Minerals — coverage includes
 - conventional energy supply, prices and security
 - energy efficiency and conservation
 - renewable and alternative energy
 - emerging energy technology
 - environmental effects of energy production and consumption
 - energy infrastructure, taxation and regulation
 - mineral production and use
- Environmental Policy — coverage includes
 - Environmental Protection Agency policies, budget and regulation
 - air quality standards and regulations
 - water quality
 - chemical safety and toxic substances
 - hazardous waste clean-up and disposal
 - climate change and other international environmental issues
 - environmental justice
- Natural Resources and Earth Sciences — coverage includes
 - water resources policy
 - public lands and natural resource management
 - fisheries, marine life, marine sanctuaries
 - wildlife and ecosystems
 - natural hazards
 - climate change impacts and mitigation strategies
- Science and Technology Policy — coverage includes
 - national research and development funding priorities and the role of the federal government
 - space exploration
 - homeland security research and development initiatives and support of the U.S. critical infrastructure
 - telecommunications policy and regulatory reform
 - Internet and its impact on privacy, security and electronic government
 - Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) Education
- Transportation and Industry Analysis — coverage includes
 - federal transportation policies, budgets and programs
 - transportation security, safety and research and development programs
 - structure and market dynamics of the aerospace, rail, trucking and maritime industries, and passenger and commuter rail
 - industrial organization issues
 - impact of public policies on functioning of markets

